
Novi pomen prenove kot dela celovitega varstva, urejanja in gradnje prostora

Author(s): Peter FISTER

Source: *Urbani Izziv*, No. 16/17, PRENOVA (oktober 1991 / October 1991), pp. 7-10

Published by: Urbanistični inštitut Republike Slovenije

Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/44180562>

Accessed: 04-10-2018 06:20 UTC

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <https://about.jstor.org/terms>

This article is licensed under a Attribution 4.0 International (CC BY 4.0). To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

JSTOR

Urbanistični inštitut Republike Slovenije is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Urbani Izziv*

Peter FISTER

Novi pomen prenove kot dela celovitega varstva, urejanja in gradnje prostora

Za prenovo, ki se je pri nas uveljavila pred dobrim desetletjem, ko je bolj po imenu in manj po vsebini zamenjala dotedanjo "revitalizacijo", lahko ugotovimo, da tudi danes še nima niti ustreznega pomena niti je stroke, ki naj bi se z njo ukvarjale, (urbanistična, planerska, arhitekturna, konservatorska, sociološka itd.) ne uporabljajo ali pa ne razumejo. Ta groba ugotovitev izhaja deloma iz poglobljenega spremljanja razvoja ideje v drugih evropskih deželah, predvsem pa iz že kar desetletja trajajočih ne povsem uspešnih prizadevanj, da bi k nam uvedli pravo, celovito prenovo kot nepogrešljiv del urejanja prostora.

Doslej so prenovo v našem prostoru vedno znova razumeli le kot posebno kulturno akcijo reševanja posameznih spomenikov (urbanističnih in arhitekturnih), če pa je bilo že mogoče govoriti tudi o vsebinski prenovi, so jo vsi merili le z merili, ki so bila prirejena le za nove gradnje.

V kratkem sestavku, ki naj bi govoril predvsem o novih pomenih, prenove, seveda ni mogoče predstavljati hkrati tudi zgodovine njenega uveljavljanja in vzrokov, ki so privedli do uvodne trditve. To je bilo že mnogokrat analizirano (in bo najbrž še), vendar nekaterih primerov le ni mogoče preprosto obiti (6, 9). Ko so po letu 1963 na Slovenskem prva stara mestna jedra razglasili za spomenike, je bilo potrebno čakati 10 let, da je bil opravljen prvi poskus izdelave specifičnega načrta prenove namesto dotedanjih "sanacijskih" ali "urbanistično-ureditvenih" načrtov. Potem je bilo potrebnih nadaljnjih deset let, da so se načrti za ohranitev in posodobitev starih mestnih jeder uveljavili vsaj kot način dela, čeprav brez potrebne zakonske utemeljitve. V zadnjem desetletju skušamo načrte prenov starih mestnih in vaških jeder na vse mogoče načine uveljaviti

kot nujne in specifične v urejanju prostora in jim dati domovinsko pravico tudi v formalnih okvirih, kar doslej še ni rodilo pravih rezultatov.

Če primerjamo razvojne zakonitosti v drugih evropskih državah, je bila prenova v sedemdesetih letih že specifična in normirana oblika dela, z njo so se ukvarjali specializirani strokovnjaki, industrija gradiv, izvajalci in celo banke, da o tako velikih akcijah, kot je bilo desetletje prenove v ZR Nemčiji, niti ne govorimo (8). Za osemdeseta leta je značilno, da se v Evropi vedno bolj pogloblja usodna povezanost med prvotno razmeroma ozko usmerjeno prenovo in celotnim gospodarjenjem s prostorom, seveda tokrat med novo, celovito prenovo in novim, ekološko, kulturno in identitetno osveščenim gospodarjenjem s prostorom. Zato tudi niso več potrebni različni zakoni; v posameznih delih Nemčije se na primer srečujemo s "Stadt-" ali "Dorferneuerung" namesto z urbanističnim urejanjem, planiranjem naselij (7).

Značilen je tudi odnos institucij, ki so se pri nas pionirsko (obenem pa tudi neprofesionalno) ukvarjale z uvajanjem prenove kot metode zaščite kulturne dediščine. Nekdanji zavodi za spomeniško varstvo (s sedaj dodanim varstvom narave ...), na začetku pobudniki uvajanja prenove (ali tedaj še revitalizacije), so v analizi njihovega dela (9) pokazali, da so se prav v osemdesetih letih vedno bolj spet usmerjali v obravnavo posameznih spomenikov. Opuščali so topografske, iniciativne in druge akcijske oblike uveljavljanja prenove in so v mnogih primerih le še sodelovali kot izdelovalci ekspertiz o spomeniško zaščitenem fondu. Nasprotno so se sredi osemdesetih let pojavile stanovanjske skupnosti kot najbolj zainteresirane za prenovo - stanovanjskega fonda, s katerim so želele

priti do čim cenejših stanovanj za potrebe sklada solidarnosti (6). Vse to je v primerjavi s posebnim statusom, ki ga je imela prenova v naprednejših evropskih sosednjih deželah, moralo preprečiti pravo uveljavitev prenove pri nas.

Rešitev je bila v rokah tako zakonodajalcev (predvsem urbanistov), ki še danes marsikje trdijo, da je prenova le nepomemben delček v urejanju prostora in je zato ni potrebno vgrajevati niti v pravne akte niti v planske odločitve o gospodarjenju s prostorom.

Današnji trenutek je za slovenski prostor spet eden tistih, ki bo tudi za prihodnost odločil o bolj ali manj pravih odločitvah razpolaganja s prostorom in seveda tudi z vsemi oblikami kulturne dediščine ter identitete bivalnega okolja. Novi odnosi, novi zakoni in predpisi pa tudi nova razmerja sil že zahtevajo drugačne naloge vseh tistih, ki kakor koli sodelujejo ali bodo sodelovali pri odločitvah o bodoči podobi prostora.

Ta dva nekoliko patetično zapisana stavka bi že morali razumeti ne le na politični ravni, ampak predvsem na strokovni. Zato z vso odgovornostjo lahko ponovim misel, izrečeno na XI. Sedlarjevem srečanju pred pol leta: Če bo nova zakonodaja podobno kot doslej zanikala nujnost uvedbe prenove, kot posebne oblike urejanja prostora, bo kriva za uničenje velikega dela slovenske kulturne dediščine ter za nesmotrne in marsikdaj škodljive bodoče posege v že močno degradirani slovenski prostor. V tem odnosu je seveda stroka kriva toliko, kolikor ni z vso zavzetostjo in na vseh ravneh skušala dokazati potrebe po celoviti uveljavitvi pojma prenove.

Na istem srečanju in v nekaterih posebnih študijah (9) so bili na kratko tudi povzeti pomisleki, izhajajoči predvsem iz izkušenj v slovenskem prostoru, na osnovi katerih je mogoče uveljavljati posebne pomene prenove v urejanju bivalnega okolja. Med drugim bi nas morali postaviti na realna tla podatki, da je na Slovenskem preko 600 naselij (med njimi so seveda skoraj vsa pomembnejša), ki bi le z izhodišči v smotrni

izrabi in ohranitvi že zgrajenega stavbnega fonda lahko zagotovila kvalitetno bivalno okolje in obenem ohranila svojo identiteto. K temu moramo prišteti okrog 150.000 že zgrajenih stanovanjskih enot, ki bi jih z razmeroma skromnimi sredstvi lahko posodobili, da o skoraj 20.000 povsem neizrabljenih enotah niti ne govorimo. K temu je na koncu še potrebno dodati preko 5200 naselij, za katere v nobenem primeru ni mogoče pričakovati izdelave podrobnejših ureditvenih načrtov, saj so ali premajhna ali pa le del urbanistično "nezanimivega" ruralnega okolja - ki pa vendar tvorijo osnovno mrežo razpoznavnih elementov v identiteti krajine in obvladujejo večino prostora. Za vse zgoraj navedeno pa je prenova v eni od svojih sodobnih oblik edini način urejanja ...

Postavljeni so bili tudi nekateri temeljni cilji vloge prenove v prihodnosti:

- smotrnost izrabe (omejenega) prostora,
- ekonomičnost gradnje naj bi bila dosežena v določenem hierarhičnem preizkusu vsakega prostora: vzdrževanje - prenova - adaptacije - dograditve - nove gradnje,
- ekonomska ohranitev in varovanje skladne podobe naselja in kulturne (po novem tudi: arhitekturne) krajine,
- ohranitev kulturne dediščine in identitete protora.

Poleg ciljev poznamo že tudi nekatere bodoče oblike oziroma sestavine prenove:

- vzdrževalna prenova,
- prenova prenovljenega,
- prenova novega,
- prenova kulturne krajine.

Vsi elementi imajo seveda svoje opravičilo ne le v tipično slovenskih problemih, ampak bi jih tokrat želel povezati s tujimi izkušnjami oziroma priporočili. Obenem je kot predhodno poročilo potrebno omeniti tudi serijo raziskovalnih nalog, ki skušajo ugotoviti trenutno stanje prenove na Slovenskem in podati vsaj najbolj osnovna priporočila za njeno ustrezno tolmačenje in uveljavitev. Skupno vsem analizam je, da prenova v nobenem primeru ne sme ostati le kulturna akcija in da hkrati

ne more biti vrednotena kot kratkoročna ali celo trenutna naložba, ampak mora biti vgrajena na eni strani v kriterije, s katerimi odločamo o obsegu in posledicah možnih posegov (= uporabe) v prostoru, na drugi strani pa v izrazito aplikacijske določitve. Seveda ostaja ob tem praktični del neposredne prenove še dalje tudi specifična oblika gradbenih posegov v prostor in v že zgrajeni stavbni fond z vsemi potrebnimi vzporednimi usposobitvami raziskovalcev, načrtovalcev in izvajalcev.

Nekatere novosti v usmerjanju gradnje ob hkratni smotrni izrabi že obstoječega, ki so se uveljavile v zadnjih letih v zahodni Evropi, sicer ne moremo neposredno prenašati v naše pogoje, vendar jih lahko uporabimo kot odlične smernice, saj so utemeljene na bogatih izkušnjah. V preteklem letu objavljena študija Združenih narodov oziroma njene Ekonomske komisije za Evropo o trendih raziskav človekovih naselij v deželah ECS (4) nam podaja nekatera izhodišča, ki so tudi v našem okolju v celoti veljavna, obenem pa potrjuje, da posamezne sestavine metode, ki so sicer pri nas razvite le za prenovo, le-to uvrščajo v celovit sistem planiranja izrabe danega prostora. Tako sta v predlogu novih metod izoblikovani dve skupini strokovnjakov z različnima pristopoma: na eni strani so to "znanstveniki", na drugi planerji in načrtovalci ("decision makers"). Obenem je jasno postavljena zahteva, da ti strokovnjaki obvezno delajo vzporedno in po različnih načelih - medtem ko pri nas poznamo le enosmerno in kvečjemu zaporedno izdelavo kakršnih koli načrtov.

Za prenovo je predlagani sistem toliko pomembnejši, saj naj bi prva skupina obdelala, odkrila in identificirala realne strukture, neodvisno od trenutnih želja, in naj bi bila usmerjena v obdelavo specialnih problemov. To seveda pomeni, da prva skupina ne le da detajlno dokumentira stanje, ampak vse sestavine prostora tudi oceni in predvidi možne posledice njihovega različnega obravnavanja, s tem pa postavi teoretične parametre vsega ostalega planiranja. To v sistemu načrtovanja prenove pomeni prvo fazo izdelave

dokumenta, kakršno smo predvidevali že ob koncu sedemdesetih let (5) in ki je doslej nikakor nismo mogli (nismo smeli!) vgraditi v kakršen koli formalni sistem načrtovanja pri nas.

Druga stopnja naj bi (poenostavljeno povedano) izhajala iz dejanskih interesov, vendar naj bi bila vedno hkrati preverjena tudi s kriteriji splošnega in dolgoročnega pogleda na možnosti za izvedbo, ki jo je vzporedno postavila prva skupina. Tudi to ima v metodi načrtovanja prenove starih naselbinskih jeder (ali bo imelo v novejših oblikah prenove) svoj neposredni odmev: to je druga ali načrtovalska faza, ko ob hkratnem vključevanju javnosti in bodočih investitorjev (kot katalizatorjev) izbiramo in projektiramo izvedbene načrte.

Ne vemo, ali se bodo pri nas predlagane metode uveljavile tudi v celotnem načrtovanju posegov v prostor, izkušnje v drugih deželah pa so bile dovolj pomembne, da se trenutno na ta način lotevajo urejanja prostora in vanj vgrajene prenove tudi na najširši ravni, ki vključuje ruralna naselja in kakor koli izoblikovan širši prostor, ki ga imenujejo tudi "arhitekturna krajina".

O pomenu prenove obstoječega kvalitnega stavbnega fonda v evropskem prostoru govori vrsta dokumentov. Med njimi lahko kot vzorec omenimo še drugega, ki ga je posredovala ista komisija Združenih narodov leta 1988 in ki govori o odnosih med prostorskim planiranjem in rekreacijo s turizmom (3). V njem je nedvoumno zapisano, da nudi prenova mest možnost izpopolnitve in kvalitativnih sprememb v bivališčih in njihovi okolici in da so mnoga mesta zahodne Evrope to razvila na visoki tehnični, funkcionalni in estetski ravni. Posebno pozornost so posvečala restavriranju in adaptaciji starejših stavb in celih kompleksov (torej nikakor ne samo spomenikov ...) ter jih polno uveljavila v sedanjosti modernih urbanih centrov. Tako obnovljena stara mestna jedra pritegujejo mnoge turiste, obenem pa omogočajo uresničitev gesla "bivanje - ponovno v mestih", ki postavlja kot temeljna merila posebne vrednote pravega mestnega

načina bivanja, ustvarjene v stoletjih. Ti predeli postajajo preferenčno bivalno okolje najpomembnejših družbenih slojev in so zato tudi finančno izjemno privlačni, obenem pa magnet za obiskovalce vseh vrst, torej tudi okoličane in nakupovalce. Največkrat se izkaže, da so na prvi pogled visoke naložbe v zapleteno prenovo stavb v starih mestnih jedrih bogata naložba, saj dosegajo vrednosti tako prenovljenih stavb v izjemnih okoljih najvišje cene ...

Na koncu je kljub temu, da naj bi bila tematika tokrat (značilno) omejena na "urbano prenovo", le potrebno omeniti tudi vlogo izvenmestnega prostora v našem "kontekstu". Tudi tu bi se morali vsaj spomniti pri nas povsem nepoznane Konvencije iz Granade iz leta 1985 (1) in iz nje izhajajočega Priporočila sveta Evrope o varstvu in obnovi ruralne stavbene dediščine (2). Oba od urejevalcev prostora zahtevata, da naj "koordinirajo strategijo za celovito zaščito in prenovo grajene in naravne dediščine, ki naj temelji na celovitem sistemu planiranja, ta pa naj združuje tudi dve neločljivi sestavini ruralne dediščine (zemljo in arhitekturo)". Podrobno razčlenjeni cilji in metode v omenjenih dokumentih nedvoumno zahtevajo, da se v politiko zaščite in in razvoja bivalnega prostora Evrope vgradi prenova že zgrajenega kot temeljno izhodišče.

Lahko bi našli še celo vrsto podobnih primerjav ali izkušenj in lahko bi kritično navedli dovolj primerov, ki bi dokazovali, da smo v zadnjem desetletju ponovno začeli zaostajati pri aktivnem uvajanju prenove oziroma da smo ostali tam, kjer smo bili v sedemdesetih letih. Danes se še vedno izvajajo (ne preveč številne) prenove le v nekaterih najpomembnejših starih mestnih jedrih. Vendar že dejstvo, da so načrti za prenovo starega jedra Novega mesta, Ptujja in Slovenj Gradca šele na začetku (čeprav so to naši najiminenitnejši primeri), kaže na to, da smo resnično sposobni razumeti prenovo šele na ravni najosnovnejše spomeniške zaščite - to pa bi moralo biti preseženo že v sedemdesetih letih.

Vedno znova tudi ponavljamo, da prenova samo na papirju ne more zaživeti - potrebno ji je dodati vrsto

dejavnosti, ki jo šele lahko napravijo privlačno. To v resnici pomeni spremembo strokovnega načina razmišljanja in dela, spremembo usmeritev vrste dejavnosti od gradbeniške do proizvodnje ustreznih gradiv, spremembo načinov finančnih spodbud in ne nazadnje spremembo v celovitem, to je političnem pogledu na možnosti, ki jih v razvoju nudi naše okolje. Ne nazadnje je potrebno ponoviti tudi zahtevo, da se spremeni način odločanja, v katerega se mora aktivno vključiti javnost.

Iz lastnih izkušenj moram povedati, da je bila za prenovo vedno znova glavna ovira preveč formalno razumevanje zakonov. Še tako strokovno postavljeni temelji prenov so postali ob slepem birokratskem obravnavanju dokumenta nemočni, pa čeprav so imeli za seboj tudi prebivalce, finance ali splošno javno mnenje. Prav iz tega vzroka se je bati, da bo prenova tudi v bodoče le nepotreben privesek ali morebiti kulturni izvesek. S tem pa bomo povsem zaostali v koraku z razvito Evropo, če tudi v bodočem sistemu zakonov, norm in političnih ciljev ne bo ustreznega mesta za prenovo kot osnovno izhodišče smotrne izrabe prostora - pa naj bo to v okviru mest ali podeželja.

Žal ni nihče prerok v domovini, saj so vedno najiminenitnejši tisti vzori, ki niso nastali doma. Iz tega vzroka v članku niso podrobneje razčlenjeni številni domači dokazi o umestnosti zahteve po posodobitvi in vgraditvi prenove kot metode v temeljne oblike urejanja prostora in gradnje v njem, čeprav so bili podrobno obdelani. Obenem bi bilo navajanje posameznih segmentov ali izkušenj iz domače sicer bogate prakse le pomoč tistim, ki se danes priučujejo za načrtovanje prenove - ko bi morali v istem času metode že nadgrajevati in prenovo vključevati kot povsem običajen postopek v vsakodnevno strokovno delo. Zadovoljstvo, da vendarle načrtujemo nekake prenove, bi morali danes zamenjati z zahtevo po poglobljanju in razvijanju metod, po vgrajevanju v širše oblike planiranja in po ponovnem usposabljanju strokovnjakov za delo na sodobni obliki prenove.

Prof. dr. Peter Fister, Ljubljana

Literatura in viri:

1. Council of Europe, 1985, Convention for the Protection of the Architectural Heritage of Europe, Granada.
2. Council of Europe, CM, 1989, Recommendation No. R (89) 6 on the Protection and Enhancement of the Rural Architectural Heritage, Strasbourg.
3. Economic Commission for Europe, UN, 1988, Spatial Planning for Recreation and Tourism, New York, Geneva.
4. Economic Commission for Europe, UN, 1990, Trends in Research on Human Settlements in ECE Countries, New York, Geneva.
5. Fister, P., 1979, Obnova in varstvo arhitekturne dediščine, Partizanska knjžiga, Ljubljana.
6. Fister, P., 1979, Metodologija in modeli revitalizacije, FAGG, Ljubljana.
7. Prosen, A., 1989, Prenova naselij na Bavarskem, poročilo, UI, Ljubljana.
8. UNESCO Commission for Europe, 1975, Sanierung Historischer Stadtkerne im Ausland, Rom.
9. Raziskovalne naloge o stanju in problemih prenove so bile v osemdesetih letih izdelane predvsem v okviru Fakultete za arhitekturo in Urbanističnega inštituta RS v Ljubljani.